

“De sade att jag var den yngsta, en föregångare!” En biografi över konstnärinnan Ellen Thesleff

Marie-Sofie Lundström

Hanna-Reetta Schreck: *Minä maalaan kuin jumala. Ellen Thesleffin elämä ja taide*. Teos, Helsinki 2017

Redan en snabb blick på den finländska målaren Ellen Thesleffs (1869–1954) konstverk gör att man lätt kan placera henne i det absoluta avantgardet för modernismen i Finland. Hennes konstnärsbana inleddes under 1800-talets sista decennium, då hon målade uttrycksfulla figurstudier och landskap i enlighet med symbolismens ideologi och dämpade färgpalett, varefter följer hennes mer färgrika, ljusmättade verk. Vid sidan av Helene Schjerfbeck's förenklade, modernistiska uttryck, är Thesleff mer nyanserad, hon är

definitivt en målarpoet. Men i Finland skulle man måla mer patriotiska motiv än Thesleffs eteriska italienska landskap, och även vad gäller färgen använda sig av en mer återhållsam palett. Hon målar dock som hon vill, och erövrar en plats bland de främsta inom finländsk 1900-talsmodernism. Hennes tidiga färgexplosioner strax efter sekelskiftet fick likväl ofta nedslående kritik, och hennes verk uppfattades som ofullbordade, även om hon hade sina stödjare redan under de tidiga åren. Det var först senare, under 1940-talet, som hennes konst kom att uppskattas som banbrytande; kritikerna var ense om att hon varit en av de främsta, en föregångare på modernismens fält i Finland.

I ett tidigt självporträtt från 1894–95 ser vi konstnärinnan avporträtterad med känsliga linjer, i ett dunkel upplyst av ett nästan

överjordiskt ljus, som formar ansiktets och huvudets konturer. Den symbolistiska periodens porträtt men framför allt landskapen är genomsyrade av just ljuset: enkla former och linjer, delikata stämningsbilder i vilka hon fångar ljuset, tiden på dygnet eller årstiden. Hennes kanske mest kända verk är *Ekot* från 1891; i den realistiskt hållna målningen ser vi en bondflicka i profil mot morgonens ljus orangea himmel, vi hör hur hennes rop ekar och vibrerar, återspeglat i den bakomliggande skogens böljande linjer. Likaså är färgerna i hennes landskap från både Italien och Finland målade i enlighet med den rena paletten. Och även om färgerna på 1930-talet var aningen dunklare, en slags mörkare expressionistisk mellanfas, överfaller ljuset och färgerna i hennes sena produktion oss med kraft och intensitet. Motiv som *Ikaros* och *Solkysssen*, båda från 1940-talet, frapperar med sin nästan abstrakta kvalitet, speciellt i den senare bilden: solens ljus är återskapat med solens färger, vi nästan känner värmen.

Det här är den bild vi får av målarinnan Ellen Thesleff genom att se på hennes konst. Berättelsen om hennes liv är dock inte alltid lika ljus, vilket vi får läsa om i Hanna-Reetta Schrecks biografi. Bland annat under 1920-talet tyng-

des hon av tankar om döden, melankoli och nostalgi. Ofta tvivlade hon på sin förmåga, och på sin ålders höst kunde hon uppgivet och snarast deprimerad skriva att ingen älskade henne och hennes konst. Det är dylika, aningen överraskande dimensioner som tas upp av Schreck; själva bilderna vittnar ju om en mer lättsam målarkaraktär.

I Schrecks bok får vi läsa om Thesleffs liv från början till slut, det biografiska angreppssättet fungerar bra som referensram. Det är en spännande levnadsskildring berättad på ett medryckande sätt, som gör att vi gärna, nästan tvångsmässigt, vill läsa vidare. Vad hände sedan? Med tanke på att boken är riktad till en bredare läsekrets är detta ett välfungerande koncept. Samtidigt är greppet skönlitterärt, vilket gör att boken med behåll kan läsas som en roman som berättar om olika skeden i konstnärinnans liv. Berättelsen bildar en syntes av bilderna, konstnärinnans egen röst och kritikernas omdömen.

Boken är kronologiskt uppbyggd, kapitlen är namngivna enligt centrala konstverk för respektive tidsperiod. Efter det inledande kapitlet om ungdomsåren, berättas i det andra kapitlet "Kaiku" (*Ekot*) om skeendena 1887–1893, medan bokens avslutande ka-

pitel, "Aurinkosuudelma" (*Solkysssen*) behandlar de sista skedena av Thesleffs liv på 1940- och 1950-talen. Kapitelrubrikerna består således av framstående och centrala verk, och åskådliggör de viktigaste brytningspunkterna och milstolparna i hennes liv och skapande. Vi får följa med hur konstnärinnan växer i sin uppgift, hur hon blir en förgrundsfigur inom det nya måleriet, även om mottagandet inte alltid var odelat positivt.

Men Thesleff var inte ensam. Redan under sin symbolistiska period blev hon en del av avantgardet, konstnärer som förstod sig på hennes konst, och välvilliga konstkritiker. Och hon var stark nog att trotsa fördomarna gentemot kvinnliga konstnärer även i vardagen: hon klädde sig i manskläder och klippte håret kort. På samma sätt skulle hennes bilder bedömas utgående från dem själva, inte att de var målade av en kvinna. Inte minst Magnus Enckell, som genomgått en liknande färg- och formmetamorfos – om ej lika radikal som hos Thesleff – blev en viktig förgrundsfigur som stöttade henne och hennes strävanden mot ett modernistiskt uttryck. Enligt modernismens "program" skulle konsten vara en källa till sinnlig glädje och förhöjd livskänsla. Formen – i Thesleffs fall den fria

formen – skulle väcka känslor, bilden skulle inte ha litterärt eller berättande innehåll som enbart förstörde intrycket. Det handlade om ett slags ”känslöestetik”, en instinktiv kraft som var ett centralt tema i den finländska estetiken i början av 1900-talet; sinnlig glädje och välbefinnande. Konstupplevelsen var i bästa fall en fest för sinnena, fastslog samtida konstkritik, även om man ofta ställde sig främmande inför impulserna från kontinenten. Övergången från färgasketismen till färgmåleri som skedde kring sekelskiftet 1900 blir särskilt tydlig i Thesleffs fall. Den enkla formen och den expressiva färgen är något som kom att karakterisera så gott som hela produktionen. Till och med Thesleffs melankoliska fas på 1920-talet passar väl in i modernismens program, det handlar om ”här och nu”, en nostalgisk längtan till Arkadien. Thesleffs eget Arkadien fanns i uppväxtårrens Murole i närheten av Ruovesi, dit hon återkommer under största delen av sitt liv, och i Florens, vilket de många målningarna därifrån vittnar om.

Men konsten och konstverken lever sitt eget liv och deras betydelse förändras genom tid, och Schreck ser det som sin uppgift att reda ut också sådant som inte kan ses i

själva konstverken; de förändras och blir något annat än de ursprungligen var ämnade för. Schreck strävar efter att få fatt på den försvunna tiden, och att kunna omforma den till en berättelse: att skriva om konst är som ett magiskt spel, där allting är en enda stor illusion, konstaterar hon. Och 1942 skriver Thesleff själv att det inte är livet i sig som är förunderligt, utan *drömmen* om livet. Här sammanfattas konstnärinnans melankoli, sorgen över konsten och konstverkens ogripbarhet. Och det är detta ogripbara och flyktiga som Schreck eftersträvar att fånga i sin berättelse om Thesleff liv och konst, och hur de flätas samman till en helhet.

Som grund för sin granskning använder Schreck ett omfattande källmaterial bestående av både fotografier och konstnärinnans korrespondens. Förutom dessa utnyttjas naturligtvis själva konstverken och teckningar, men också minnesanteckningar, dagböcker, samtida konstkritik och mycket mer. Thesleff var en flitig skribent som skrev regelbundet till släkt och vänner, och hennes brev och minnen ger en nyanserad bild av hennes sinnesstämningar och oro över både sam- och framtiden. Som svenskspråkig läsare saknar man dock originaltexterna, även om det

i denna typ av biografi ter sig mest naturligt med översättningar. Thesleff blandade friskt bland många språk i sin korrespondens, och det kan vara svårt, som också Schreck konstaterar, att alltid bibehålla originalets själva essens, speciellt i en volym riktad till den konstintresserade allmänheten. Tyvärr förekommer originaltexterna inte ens i hänvisningarna som är mycket kortfattade, vilket dock är kutym i en populärvetenskaplig publikation.

Hanna-Reetta Schreck arbetar även med en doktorsavhandling om Ellen Thesleff. Det ska bli intressant att som konsthistoriker ta del av den. Det är på tiden att denna konstnärskaraktär underkastas även akademisk granskning. Mig veterligen har det förlupit uppemot 15 år sedan senaste avhandling om ämnet, Monica Schalin disputerade vid Åbo Akademi 2004 med en avhandling om teknik och konstnärligt uttryck i Thesleffs måleri. Det är således dags att lyfta fram konstnärinnan som en av Finlands ledande, framåtsträvande konstnärer och modernist, en plats som hon är väl förtjänt av.

Fil. Dr., Docent Marie-Sofie Lundström är biträdande professor i konstvetenskap vid Åbo Akademi. Hon är styrelsemedlem i Gösta Serlachius konst-stiftelse och Föreningen för konsthistoria samt styrelsemedlem för Konstförening-en i Åbo. Därtill är hon redaktionsmedlem för *Finskt Museum, Tahiti* och *Konsthistoriska studier*. I hennes doktorsavhandling (Åbo Akademi 2007) behandlar hon finländska konstnärers studieresor till Spanien under 1800-talet. Hennes senare forskning är koncentrerad på finländska konstnärers vistelser i Nordafrika under 1900-talets första hälft.

Recensionen är tidigare publicerad med samma namn i *Finsk Tidskrift. Kultur, ekonomi, politik*, 6/2018, s. 84-88.

